

РЕЦЕНЗИЯ

**от професор д. п. н. Стойко Ванчев Иванов
преподавател в катедра „Социална, трудова и педагогическа
психология“
на СУ „Св. Климент Охридски“**

на трудовете на гл. ас. д-р Албена Крумова Крумова, представени за участие в конкурса за заемане на академичната длъжност доцент по „Възрастова и педагогическа психология – педагогическа психология”, Професионално направление: 3.2. Психология, в област на Висшето образование 3. Социални, стопански и правни науки.

Настоящата рецензия е възложена по решение на Научно жури, определено със Заповед № РД-38-765 от 14.12.2017 г. на Ректора на Софийски университет „Свети Климент Охридски“. Конкурсът е за заемане на академичната длъжност доцент по „Възрастова и педагогическа психология – педагогическа психология”, Професионално направление: Психология, в област на Висшето образование 3. Социални, стопански и правни науки, и е обявен за нуждите на катедра „Социална, трудова и педагогическа психология“. Обявата за конкурса е публикувана в ДВ, бр. 83 от 17.10.2017 г. съобразно изискванията на Закона за развитието на академичния състав в Република България и Правилника за неговото приложение, както и Правилника на Софийския университет „Свети Климент Охридски“. В него участва само гл. ас. д-р Албена Крумова. Подадените от нея документи са в съответствие с Раздел IV, чл. 29, ал. 1, 2, 3 и 4 от изискванията на Закона за развитието на академичния състав в Република България и Правилника за неговото приложение, както и Правилника на Софийски университет „Св. Климент Охридски“. Приложенията към заявлението за участие в конкурса дават основания да се твърди, че изискванията относно провеждането му са коректно изпълнени. Направената от кандидата самооценка на приносите на научните му трудове е обективна и е подкрепена със съответни данни.

Биографични данни

През 1997 г. гл. ас. д-р Албена Крумова завършва специалност „Психология” в СУ „Свети Климент Охридски” с отличен успех и става магистър по психология. След обучение в редовна докторантура през 2006 г. тя защитава дисертация по медицинска психология на тема „Межкултурни модели на болестта – сравнителен анализ“. В 2014 г. след спечелен конкурс започва работа като гл. асистент по педагогическа психология в катедра „Социална, трудова и педагогическа психология“ на СУ „Свети

Климент Охридски”. В качеството си на университетски преподавател тя провежда лекции и семинарни упражнения по „психология“ и „педагогическа психология“ със студенти от бакалавърска степен от ФФ, ФМИ и ФП. Отзивите за нейната работа от студенти и преподаватели са отлични.

Важни постижения в професионалното ѝ развитие е работата ѝ в редица научни списания и издателства като: „Образование“, „Предучилищно и училищно образование“, издателство „Златното пате“, Journal of Education, Child Development and Counseling, ECBES – European Center for Business, education and science като изследовател, консултант, рецензент и дизайнер. За тази реализация допринасят нейните познания и умения по информационни технологии, английски и руски език. Във връзка с отпечатването на монографията ѝ „Личността извън норма“ получава награда на Философски факултет при СУ „Свети Климент Охридски” за постижения в науката. Това е израз и доказателство за големия ѝ творчески потенциал.

Анализ на научните постижения и приноси на кандидата

Гл. ас. д-р Албена Крумова е автор на 52 публикации – 4 монографии (едната е колективна и е на английски език), студии, статии и доклади от конференции в рецензирани сборници (17 на български език и 31 на английски език). Публикациите, които са в съавторство, са доказателство, че участничката в конкурса умее да работи в екип, което е важно предимство за заемане на академична длъжност в съвременното университетско образование.

За участие в настоящия конкурс гл. ас. д-р Албена Крумова представя общо 2 монографии и 11 статии на български език. В направената справка от отдел „Библиотечно-информационно обслужване“ на Университетската библиотека при СУ „Св. Климент Охридски“ се посочва забелязани 2 цитирания на трудовете на гл. ас. д-р Албена Крумова, издирени по традиционен метод и съхранени в личен архив. В библиотечните каталози на националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ са отразени 12 нейни публикации, а в университетската библиотека „Свети Климент Охридски“ – 4.

Анализът на приложените публикации разкрива, че трудовете **напълно отговарят на изискванията на обявения конкурс за доцент по „Възрастова и педагогическа психология – педагогическа психология”**. Те са резултат от нейната системна, целенасочена и последователна работа в сферата на педагогическата психология. Стилът на писане на гл. ас. д-р Албена Крумова се характеризира с

четивност, научна яснота и точност. В творческите си изяви тя проявява професионална ерудиция, качества на систематизатор и стремеж за самоусъвършенстване.

Действащият закон изисква за избора на доцент кандидатът да представи „монографичен труд или равностойни публикации“ (ЗРАСРБ чл. 24, ал. 1, т. 3). Понятието „монография“ се дефинира като научен труд, който не повтаря или обобщава съществуващо знание, има ISBN, научен редактор и/или научни рецензенти. В него се съдържа „пълно и всестранно изследване на определен предмет, проблем или личност“ и е с обем не по-малко от 100 машинописни страници. Представените за участия в конкурса две монографии отговарят на посочените изисквания и е естествено на тях да бъде обърнато по-голямо внимание в настоящата рецензия. Общото между тях е, че са със сходна структура и са с приложна насоченост относно образователната практика. В тях на базата на повече от 1000 източника на английски език, отпечатани предимно през последните години, е направена систематизация на огромна по обем информация, свързана с проблеми на възрастовата и педагогическата психология.

Основен хабилитационен труд на гл. ас. д-р Албена Крумова е „Психология на образованието – един съвременен поглед“, София 2017, издателство „ECBES“ (ISBN 978-619-905563-1-8), който съдържа 404 страници, представени в 7 глави, предговор и библиография. Той притежава редица достойнства, които му отреждат водещо място сред издадените в България трудове, свързани с психологическите аспекти на съвременното образование. Това е причината посочената монография да бъде специално и подробно анализирана. В нея е осъществено едно многообхватно и сериозно проучване на редица по-обща (историята на развитието на психологията на образованието и използваните в нея изследователски методи, теоретичните подходи относно ученето и обучението, характеристиките на ефективното преподаване) и по-частни (индивидуални различия и стилове на учене, характеристики на талантливите ученици и учениците със затруднения в ученето, методи на преподаване и оценяване) проблеми на педагогическата психология.

В началото на рецензията труд логично са представени различни идеи на психолози, педагози и философи, които допринасят за появата и развитието на психологията на образованието. Посочват се важни етапи и принципи, които влияят на нейното развитие. Направен е сравнителен анализ между теориите за когнитивното развитие на Ж. Пиаже, Л. Виготски и неопиажистите. Разкриват се същностните страни на водещите схващания за психичното, социалното и моралното развитие на личността, като се поставя акцент на идеите на Е. Ериксън, Л. Колбърг, К. Гилигън, У.

Бронфренбренър, Д. Марсия и др. Всяка от представените теории предлага „концептуализация на развитието”. Характерното за авторската позиция на гл. ас. д-р Албена Крумова е, че разкрива на читателите сложността на изследваните явления и плурализма на тяхното обяснение, а не противопоставя една на друга различните теоретични концепции.

В монографията аналитично и с разбиране са представени поведенческите подходи към ученето, фокусирани към личността и дейността на учителите. Специално внимание се обръща на класическото и оперантното кондициониране, както и на ученето чрез наблюдение, по-популярно като социално учене. Задълбочено са анализирани и когнитивните теории за ученето, които изучават събитията и явленията, свързани с възприемането, обработката, съхраняването и използването на информацията, необходима за решаването на определени проблеми. Когнитивизмът е представен като специфичен подход за изучаване на познавателната дейност, при който се поставя акцент на познавателните процеси, тяхната организация и взаимодействие. Според представителите на това направление обучаваните са активни участници в процеса на учене, а не са пасивни реципиенти на въздействията на обучителите. Те не само възприемат преподаваната информация, но и активно я преработват. Изхождайки от тези постановки, гл. ас. д-р Албена Крумова в своя труд излага ключови постановки за моделите на паметта, разкрива особеностите на потребностите и мотивите за учене, посочва значението на интересите и способностите на учениците за постигането на целите на образователния процес, прави анализ на теориите за интелигентността, индивидуалните различия на учениците и стиловете им на учене. Впечатлява, че тя свързва много добре мотивацията за учене с теорията на Е. Маслоу за йерархията на потребностите и теорията на Е. Диси за самодетерминацията. С още по-голяма пълнота можеха да се разкрият обаче теориите за ученето, ако бяха посочени и схващанията на представителите на хуманистичната психология по отношение на ученето, базирано на сътрудничеството, формирането на личен опит, позитивната самооценка, откритото и смесеното образование, които се основават на идеите на К. Роджърс.

В монографията се обръща специално внимание на методите на преподаване и оценяване, управление на физическата среда на класната стая и дисциплината по време на урока, които са основополагащи за усвояване на педагогическото майсторство. Важен принос е, че в този научен труд се очертават психични особености на учениците, които изпитват затруднения в ученето поради дефицит на вниманието и хиперактивност, интелектуална недостатъчност и емоционално-поведенчески

разстройства. Заслужено внимание е обърнато и на характеристиките на надарените и талантиливи ученици. Основните идеи в монографията са представени чрез множество таблици, фигури и карета, в които се анализират конкретни случаи. В нея са направени подходящи обобщения, които имат конкретна практико-приложна насоченост. Монографичният характер на труда би се засилил, ако в него се отразят по-често резултати от конкретни собствени или чужди емпирични изследвания, както това е направено на с. 294.

Необходимо е специално да се отбележи, че рецензираната монография може да бъде използвана и като учебник по педагогическа психология, защото в нея са включени широк кръг от проблеми. За тяхното представяне има позовавания на огромен масив от източници, отпечатани на английски език предимно през последните години на ХХІ век. Препоръката ми е да не се игнорират трудовете на българските психолози по изследваните проблеми. Колкото и скромни да са техните приноси, те също са повлияли за развитието на педагогическата психология в България. И още нещо, липсата на позовавания на оригиналните източници на български език може да се изтълкува от читателите като липса на информираност за тяхното съдържание или за проява на национален нихилизъм.

За участието си в конкурса за заемане на академичната длъжност доцент по педагогическа психология гл. ас. д-р Албена Крумова е представила и монографията „Абнормно детско развитие и поведение“, София 2015, издателство „ECBES“ (ISBN 978-619-90563-0-1), който съдържа 312 страници, представени в 6 глави, предговор и библиография. Този труд е изключително ценен за настоящите и бъдещи педагози, защото представеното специализирано психолого-педагогическо познание е крайно необходимо във връзка с наложилото се вече интегрирано образование в българската образователна система. Той притежава множество качества и разкрива конкретни знания, които обогатяват проблематиката на педагогическата психология в България.

В монографията се разкрива историческото развитие на идеите за абнормността в детската и юношеската възраст. Анализът им дава основание на гл. ас. д-р Албена Крумова да посочи понятието „абнормност“, което смята за правилно, и да обособи четири групи фактори, които я обуславят в посочените периоди – индивидуални фактори (наследственост, темперамент, възпитание, привързаност), фактори, свързани със семейството (разводи, преживяване на загуба на близък човек, втори брак), фактори на околната среда (липса на жилище, рискова среда на живот) и кумулативни фактори. Посочват се още физическите, когнитивните и психосоциалните аспекти на психичните

проблеми в развитието през детството и юношеството, като се изхожда от различни теории (З. Фройд, Е. Ериксън, У. Бронфенбренър, Ж. Пиаже).

Подчертавайки значението на взаимодействията между децата от предучилищна възраст и техните родители, гл. ас. д-р Албена Крумова се основава на схващанията на Д. Баумринд, че съществуват четири родителски стила: авторитарен, авторитетен, толерантен и необвързващ. Тя описва основните методи за оценяване на личността в системите за класифициране на абнормните състояния и основните подходи за терапия на деца и юноши (психодинамичен, поведенчески, когнитивно-поведенчески и биологичен). Най-съществената част от монографията е свързана с обсъждането на симптоматиката на тревожните разстройства, разстройствата на настроенията, разстройствата, свързани с аутистичния спектър, интелектуалните затруднения и неблагоприятието в процеса на учене, дефицита на внимание и хиперактивност. В изследователския труд се обръща внимание на трудностите в процеса на четене и преработката на когнитивна информация. Ценното е, че в изложението на посочената информация се посочват подходящи примери с практическа насоченост и се предлагат конкретни начини за обучение и терапия. Тази монография също като първата е добре структурирана и се отличава с четивност. В нея по подходящ начин чрез таблици и фигури са представени интересни данни от различни изследвания по посочената вече проблематика, но на места се забелязва смесване на глаголните времена.

Представените трудове от гл. ас. д-р Албена Крумова за участие в конкурса включват и 11 статии. В тях се разкриват задълбочените ѝ познания относно различни аспекти на педагогическата и възрастовата психология – стилове на учене на учениците, формиране на иновативно мислене, подходи за управление на конфликтите в училище, ефективно управление на класната стая, партньорски отношения между учители и родители, различни проблеми, свързани с психичното развитие в детска и средна възраст. Всички те са актуални и значими за образователната теория и практика. Носители са на ценно психолого-педагогическо познание и илюстрират много добрите професионални компетентности на техния автор.

В статията „Когнитивен стил и стилове на учене“ отпечатана в списание „Предучилищно и училищно образование: управление, възпитание, обучение“, 2018, кн. №1, с. 17-31, се описват схващанията на Д. Колб, И. Майерс, К. Бригс, Р. Фелдер и Л. Силверман за различните стилове учене на учениците. Формулира се изводът, че стилът на учене е предпочитание, а не ограничение. Препоръчва се на учителите да предоставят такива указания и инструкции, които са съвместими със стиловете на

учене на учениците и които да улесняват последните в разбирането и научаването на преподаваните знания и умения. Разкриват се позитивните или негативните резултати от взаимовръзката между стиловете на учене на учениците и стиловете на преподаване на учителите.

Интерес за специалистите представлява и статията „Някои противоречия във възгледите за детското развитие“, публикувана в списание „Образование, детско развитие и консултиране“, 2017, кн. № 1-2, с. 3-15. В нея се посочват редица особености на психичното развитие като последователност, постепенност, индивидуалност и се обсъждат утвърдените теории за него. В резултат на направения анализ се застъпва тезата, че обучението трябва да е водещо по отношение на развитието, но е необходимо да се отчитат особеностите на индивидуалните различия и влиянието на социалната среда. В статията „Ефективно управление на класната стая – психологически аспект“ („Предучилищно и училищно образование: управление, възпитание, обучение“, 2017, кн. №4, с. 27-42) се обръща внимание, че в условията на „дигиталната ера“ са необходими промени в управлението на класната стая по отношение на физическата среда, времето, дисциплината, ученето и обучението. Ценно е, че се правят конкретни препоръки за промени в начините за управление на класната стая. Посочената проблематика се доразвива и в статията „Конфликти в училище и подходи за справяне с проблемното поведение“ („Предучилищно и училищно образование: управление, възпитание, обучение“, 2017, кн. №6, с. 18-30). В нея се описват най-често срещаните конфликти в училище, спецификата на девиантното поведение в сферата на образованието и възможностите за тяхната превенция. Посочват се типичните стилове на поведение на учителите в конфликтни ситуации – авторитарен, демократичен и либерален. В статията се препоръчва системата на Т. Гордън за предотвратяване на конфликтите в образователните институции.

В заключение смятам, че кандидатът за доцент по възрастова и педагогическа психология гл. ас. д-р Албена Крумова има големи научни способности, които проличават в цялостната ѝ изследователска и преподавателска дейност. Нейните творчески постижения показват неоспоримо професионалната ѝ компетентност и нейните възможности за прилагане на постиженията на академичната психология в сферата на образователната практика. Цялостната и категоричната ми оценка на нейната научна продукция и преподавателската дейност е положителна. Смятам, че познанията и уменията ѝ са необходими за развитието на съвременната теория и практика на педагогическата психология в България. Посочените компетенции на гл.

ас. д-р Албена Крумова показват, че тя напълно отговаря на законовите изисквания, на установените научни критерии и на нуждите на катедра „Социална, трудова и педагогическа психология” във Философски факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски“. Това ми дава основание да гласувам положително за нейната кандидатура. **Предлагам с убеденост на членовете на научното жури да подкрепят предложението ми на нея да бъде присъдена академичната длъжност доцент по „Възрастова и педагогическа психология – педагогическа психология”.**

15.02.2018 г.

гр. София

Рецензент:.....

проф. д. п. н. Стойко Иванов